

FARZAND TARBIYASIDA OTA-ONANING ROLI

Xojitoyeva Saodat Axadjonovna
Parkent tumani 53-son maktab psixologi

Annotatsiya. Mazkur maqolada farzand tarbiyasida ota-onaning oʻrni va masʼuliyati pedagogik, psixologik hamda ijtimoiy nuqtai nazardan tahlil qilingan. Oilaning bolaning shaxs sifatida shakllanishidagi ahamiyati, ota-onaning shaxsiy namunasi, oiladagi sogʻlom psixologik muhit, axloqiy, maʼnaviy va intellektual tarbiyaning asosiy yoʻnalishlari yoritilgan. Shuningdek, zamonaviy axborotlashgan jamiyat sharoitida farzand tarbiyasiga taʼsir etuvchi omillar, raqamli texnologiyalardan oqilona foydalanish, ota-onaning pedagogik madaniyatini oshirish, mehnat tarbiyasi, masʼuliyat hissini shakllantirish hamda oila va taʼlim muassasalari hamkorligining ahamiyati ilmiy jihatdan asoslab berilgan.

Kalit soʻzlar: tarbiya, oila, ota-ona, farzand, pedagogika, maʼnaviyat, axloq, psixologiya, masʼuliyat, mehnat, qadriyatlar, taʼlim, hamkorlik, barkamollik.

Farzand tarbiyasi jamiyat taraqqiyoti va millat kelajagini belgilovchi eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Shaxsning maʼnaviy, axloqiy, intellektual va ijtimoiy fazilatlari, avvalo, oilada shakllanadi. Shu sababli ota-ona bolaning ilk tarbiyachisi, unga hayotiy qadriyatlar, odob-axloq meʼyorlari hamda mustaqil fikrlash koʻnikmalarini singdiruvchi asosiy shaxs sifatida muhim oʻrin tutadi. Oilada yaratilgan sogʻlom psixologik muhit, mehr-muhabbat, oʻzaro hurmat va ishonch farzandning barkamol shaxs boʻlib voyaga yetishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari jadal rivojlanayotgan davrda farzand tarbiyasiga boʻlgan talablar yanada ortib bormoqda. Zamonaviy sharoitda ota-onalardan farzandning nafaqat jismoniy va moddiy ehtiyojlarini taʼminlash, balki uning maʼnaviy kamoloti, axborot madaniyati va ijtimoiy faolligini shakllantirish ham talab etiladi. Shu bois farzand tarbiyasida ota-onaning oʻrni va masʼuliyatini ilmiy-pedagogik jihatdan oʻrganish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi.

Farzand tarbiyasi inson hayotidagi eng murakkab va masʼuliyatli jarayonlardan biri boʻlib, u bolaning dunyoga kelgan ilk kunlaridanoq boshlanadi va butun voyaga yetish davri davomida izchil davom etadi. Ushbu jarayonda ota-ona nafaqat bolaning biologik ehtiyojlarini qondiruvchi shaxs, balki uning shaxs sifatida shakllanishiga yoʻl koʻrsatuvchi, hayotiy tajriba beruvchi, maʼnaviy qadriyatlarni singdiruvchi va ijtimoiy munosabatlarni oʻrgatuvchi asosiy tarbiyachi hisoblanadi. Oila bolaning ilk ijtimoiy muhiti boʻlib, unda shakllangan odatlar, dunyoqarash, muomala madaniyati va axloqiy meʼyorlar keyingi hayoti davomida uning xulq-atvorini belgilab beradi. Shu sababli ota-onaning tarbiyaga boʻlgan munosabati, farzand bilan muloqot uslubi va oiladagi psixologik muhit tarbiya samaradorligini belgilovchi muhim omillar

sirasiga kiradi. Pedagogika va psixologiya fanlari ham bolaning shaxsiy rivojlanishida irsiyat bilan bir qatorda oilaviy muhitning ta'siri hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini ilmiy jihatdan asoslab bergan. Ayniqsa, mehr-muhabbatga, o'zaro hurmatga va ishonchga asoslangan oilalarda ulg'aygan bolalar ruhiy jihatdan barqaror, ijtimoiy faol hamda mas'uliyatli shaxs sifatida shakllanish ehtimoli yuqori bo'ladi.

Farzand tarbiyasida ota va onaning vazifalari bir-birini to'ldiruvchi, o'zaro uyg'unlashgan holda amalga oshirilishi zarur. Ota oilaning tayanchi, mas'uliyat, qat'iyat, mehnatsevarlik va adolat timsoli sifatida farzandga namuna bo'lsa, ona mehribonlik, sabr-toqat, g'amxo'rlik, samimiyat va ruhiy yaqinlik orqali bolaning hissiy rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Biroq zamonaviy pedagogik qarashlarga ko'ra, tarbiya faqat ota yoki faqat onaning zimmasidagi vazifa emas. Aksincha, ular yagona maqsad yo'lida hamkorlik qilgan taqdirdagina tarbiya samarali bo'ladi. Oilada ota-onaning bir-biriga nisbatan hurmat bilan munosabatda bo'lishi, muammolarni tinch yo'l bilan hal etishi, farzand oldida o'zaro ayblash yoki nizolarga yo'l qo'ymasligi bolaning ruhiy sog'lom rivojlanishiga xizmat qiladi. Chunki bola ota-onaning har bir xatti-harakatini kuzatadi va ko'pincha ularni o'zining kundalik hayotida takrorlaydi. Shu bois tarbiyada nasihatdan ko'ra shaxsiy namuna ancha kuchli ta'sir kuchiga ega.

Farzandning axloqiy tarbiyasini shakllantirish ota-onaning eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Halollik, rostgo'ylik, odoblilik, kattalarga hurmat, kichiklarga mehr, mehnatsevarlik, vatanparvarlik, insonparvarlik, bag'rikenglik kabi fazilatlar avvalo oilada shakllanadi. Agar ota-ona kundalik hayotida ushbu qadriyatlarga amal qilsa, bola ham ularni tabiiy ravishda o'zlashtira boshlaydi. Aksincha, oilada yolg'on, qo'pollik, befarqlik yoki zo'ravonlik hukm suradigan bo'lsa, bu holat bolaning ruhiyati va kelajakdagi ijtimoiy munosabatlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli ota-onalar farzand tarbiyasida har bir so'z va harakatining tarbiyaviy ahamiyatga ega ekanligini unutmasliklari zarur. Ayniqsa, bolalarning kichik yosh davrida ularda kuzatuvchanlik kuchli bo'lgani sababli ular ko'proq kattalarga taqlid qilish orqali o'rganadilar. Demak, tarbiyaning eng samarali usullaridan biri – ota-onaning o'zi farzand ko'rishni istagan fazilatlarining yorqin namunasiga aylanishidir.

Farzandning intellektual rivojlanishida ham ota-onaning o'rni beqiyosdir. Bolaning bilim olishga qiziqishi, kitobxonlik madaniyati, mustaqil fikrlashi, ilm-fanga intilishi va ijodiy salohiyatining rivojlanishi ko'p jihatdan oiladagi ma'naviy muhitga bog'liq. Kitob o'qiladigan, ilm qadrlanadigan, savollarga sabr bilan javob beriladigan oilalarda ulg'aygan bolalar odatda ta'lim jarayonida faolroq bo'ladilar. Ota-onaning farzand bilan birgalikda kitob mutolaa qilishi, uning darslariga qiziqishi, yangi bilimlarni o'rganishga rag'batlantirishi va mustaqil izlanishlarini qo'llab-quvvatlashi bolaning intellektual salohiyatini yuksaltirishga xizmat qiladi. Shu bilan

birga, ota-onalar baholarga haddan tashqari e'tibor qaratish o'rniga, bolaning bilim olish jarayoniga, izlanishiga va fikrlash qobiliyatiga ko'proq ahamiyat berishlari lozim. Chunki haqiqiy ta'lim faqat yuqori baholar bilan emas, balki mustaqil fikrlaydigan, tahlil qila oladigan va hayotiy vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qila oladigan shaxsni tarbiyalash bilan o'lchanadi.

Oiladagi sog'lom psixologik muhit farzandning emotsional rivojlanishida alohida o'rin tutadi. Mehribonlik, o'zaro ishonch, samimiy muloqot va hissiy qo'llab-quvvatlash bolaning o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi. Ota-onasi tomonidan tushunilgan va qadrlangan bola o'z fikrini erkin ifodalashga, muammolarini yashirmasdan aytishga va mustaqil qaror qabul qilishga intiladi. Aksincha, doimiy tanbeh, haqorat, qo'rqitish yoki jismoniy jazolash usullari bolaning ichki dunyosida qo'rquv, ishonchsizlik va tajovuzkorlik kabi salbiy holatlarni yuzaga keltirishi mumkin. Zamonaviy psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bolaga nisbatan hurmat va mehr asosida olib borilgan tarbiya uzoq muddatli natijalarni beradi. Shu bois ota-onalar farzandning xatolarini jazolash orqali emas, balki ularni tushuntirish, muhokama qilish va to'g'ri yo'l ko'rsatish orqali bartaraf etishga intilishlari maqsadga muvofiqdir.

Farzand tarbiyasida intizomni shakllantirish ham muhim pedagogik vazifalardan biridir. Biroq intizomni faqat taqiqlar va jazolar orqali emas, balki aniq qoidalar, izchil talablar va o'zaro hurmat asosida shakllantirish samaraliroq natija beradi. Oilada barcha a'zolar uchun umumiy qoidalarning mavjudligi, ularga ota-onaning o'zi ham amal qilishi bolada adolat tuyg'usini rivojlantiradi. Masalan, vaqtni rejalashtirish, uy yumushlarida ishtirok etish, o'qish va dam olishning muvozanatini saqlash kabi oddiy odatlar bolaning mas'uliyat hissini kuchaytiradi. Ota-onaning farzandga yoshiga mos ravishda mustaqil qaror qabul qilish imkoniyatini berishi esa unda tashabbuskorlik, javobgarlik va o'ziga ishonch kabi muhim sifatlarning rivojlanishiga xizmat qiladi.

Farzand tarbiyasida milliy va umuminsoniy qadriyatlarning uyg'unligini ta'minlash ham dolzarb masalalardan biridir. Ota-onalar bolaga o'z xalqining urf-odatlarini, an'analari, tarixiy merosi, buyuk ajdodlari, milliy bayramlari va ma'naviy qadriyatlari haqida muntazam ma'lumot berishlari, shu bilan birga boshqa millat va madaniyatlarga hurmat ruhida tarbiyalashlari lozim. Bunday yondashuv bolada milliy g'urur bilan bir qatorda bag'rikenglik, ochiq fikrlilik va global dunyoqarashning shakllanishiga yordam beradi. Ayniqsa, bugungi globallashtirish davrida milliy o'zlikni anglash va umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik bir-birini inkor etuvchi emas, balki bir-birini boyituvchi tushunchalar ekanligini farzand ongiga singdirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Oila va ta'lim muassasalari o'rtasidagi hamkorlik ham farzand tarbiyasining muhim shartlaridan biridir. Maktab yoki maktabgacha ta'lim tashkiloti bolaning ta'lim olishi va ijtimoiylashuvida muhim o'rin egallasa-da, tarbiyaning asosiy mas'uliyati

Date: 30 June 2026

ota-ona zimmasida qoladi. Shu bois ota-onalar pedagoglar bilan muntazam muloqotda bo'lishlari, farzandining ta'limdagi yutuq va muammolarini birgalikda muhokama qilishlari, tarbiyaviy tadbirlarda faol ishtirok etishlari lozim. Oila va ta'lim muassasasining maqsadi, talabi va tarbiyaviy yondashuvlari o'zaro uyg'unlashgan taqdirdagina bolaning har tomonlama barkamol rivojlanishi uchun qulay sharoit yaratiladi. Bunday hamkorlik farzandning bilim olishga bo'lgan motivatsiyasini oshirish, ijtimoiy moslashuvini yaxshilash hamda kelajakda jamiyatning faol va mas'uliyatli a'zosi bo'lib voyaga yetishiga mustahkam zamin yaratadi.

Farzand tarbiyasining samaradorligi ota-onaning bolaning yosh va individual rivojlanish xususiyatlarini to'g'ri hisobga olishiga bevosita bog'liq. Har bir yosh bosqichi o'ziga xos psixologik, fiziologik va ijtimoiy xususiyatlarga ega bo'lib, ularga mos bo'lmagan tarbiyaviy yondashuv kutilgan natijani bermaydi. Masalan, maktabgacha yoshdagi bolalarda taqlid qilish, o'yin orqali o'rganish va hissiy idrok ustun bo'lsa, boshlang'ich sinf yoshida qiziqish, bilishga intilish va ijtimoiy munosabatlarga kirishish faol rivojlanadi. O'smirlik davrida esa mustaqillikka intilish, shaxsiy fikrning shakllanishi va tengdoshlar bilan muloqotga bo'lgan ehtiyoj kuchayadi. Ota-onalar ushbu rivojlanish bosqichlarini chuqur anglagan holda tarbiyaviy usullarni tanlasalar, farzandning shaxs sifatida barkamol rivojlanishiga samarali ta'sir ko'rsatadilar. Aksincha, barcha yosh davrlarida bir xil talab va munosabatni qo'llash bolaning ruhiy holatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi, ota-ona va farzand o'rtasidagi ishonchli munosabatlarning susayishiga olib kelishi mumkin.

Farzandni tarbiyalash faqat ota-onalik hissiga emas, balki pedagogik bilim va ko'nikmalarga ham tayanadi. Pedagogik madaniyat deganda ota-onaning bolaning psixologik xususiyatlarini bilishi, tarbiya metodlarini to'g'ri qo'llashi, oilada sog'lom muhit yaratishi va farzand bilan samarali muloqot o'rnatish qobiliyati tushuniladi. Bugungi kunda ota-onalardan faqat farzandni moddiy jihatdan ta'minlash emas, balki uning hissiy ehtiyojlarini anglash, individual qobiliyatlarini rivojlantirish va mustaqil hayotga tayyorlash ham talab etiladi. Shu maqsadda pedagogik va psixologik adabiyotlarni mutolaa qilish, mutaxassislar tavsiyalaridan foydalanish, ota-onalar uchun tashkil etiladigan seminar va treninglarda qatnashish tarbiyaviy savodxonlikni oshirishga xizmat qiladi. Pedagogik madaniyati yuqori bo'lgan ota-onalar tarbiya jarayonida keskin jazolash yoki buyruqbozlik usullaridan emas, balki hamkorlik, tushuntirish va rag'batlantirish metodlaridan unumli foydalanadilar.

Mas'uliyat hissi insonning shaxsiy va kasbiy muvaffaqiyatini belgilovchi muhim fazilatlaridan biridir. Ushbu sifatning poydevori aynan oilada qo'yiladi. Ko'pgina ota-onalar farzandini ortiqcha asrash maqsadida uning bajarishi mumkin bo'lgan vazifalarni ham o'zlari bajarishga odatlanadilar. Natijada bolada mustaqillik va javobgarlik hissi yetarli darajada rivojlanmaydi. Aslida esa yoshiga mos uy yumushlarini bajarish, o'z buyumlarini tartibga keltirish, darslarini mustaqil rejalashtirish, va'dasiga sodiq qolish kabi oddiy odatlar mas'uliyatni

shakllantirishning samarali vositalaridir. Ota-onalar farzandning qilgan ishlarini nazorat qilish bilan birga, uning mehnatini qadrlashi, muvaffaqiyatlarini e'tirof etishi va xatolaridan to'g'ri xulosa chiqarishga o'rgatishi lozim. Bu jarayon bolada o'z harakatlari natijasi uchun javob bera olish ko'nikmasini rivojlantiradi.

Mehnat tarbiyasi barkamol shaxsni shakllantirishning ajralmas qismi hisoblanadi. Bolaning yoshligidan mehnatga jalb qilinishi unda intizom, sabr-toqat, mas'uliyat, tejamkorlik va mehnat natijasini qadrlash kabi fazilatlarni rivojlantiradi. Oilada har bir a'zoning muayyan vazifaga ega bo'lishi farzandda jamoada yashash madaniyatini ham shakllantiradi. Ayniqsa, kundalik uy yumushlarida ishtirok etish, hovli yoki bog' ishlarida yordam berish, o'z xonasini tartibli saqlash kabi faoliyatlar bolaning mehnatga nisbatan ijobiy munosabatini kuchaytiradi. Ota-onaning mehnatsevarligi, ishga mas'uliyat bilan yondashishi va halol mehnat orqali muvaffaqiyatga erishgani haqidagi hayotiy misollar farzand uchun eng ta'sirchan tarbiyaviy vositalardan biri bo'lib xizmat qiladi. Shu tariqa bola mehnatni majburiyat emas, balki inson kamolotining muhim sharti sifatida qabul qila boshlaydi.

Har bir oilaning o'ziga xos qadriyatlari, an'analari va odatlari mavjud bo'lib, ular farzand shaxsining shakllanishida muhim tarbiyaviy vosita hisoblanadi. Birgalikda ovqatlanish, kitob mutolaa qilish, bayramlarni nishonlash, keksa qarindoshlarni ziyorat qilish, oilaviy suhbatlar o'tkazish yoki haftaning ma'lum kunlarini oila davrasida o'tkazish kabi an'analarda bolada oilaga mehr, o'zaro hurmat va birdamlik tuyg'ularini rivojlantiradi. Bunday odatlar farzandning milliy va oilaviy qadriyatlarga sodiqligini mustahkamlaydi, uning ruhiy barqarorligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, oilaviy an'analarda orqali avlodlar davomiyligi, ajdodlarga hurmat va milliy o'zlikni anglash tuyg'usi shakllanadi. Bu esa yosh avlodning ma'naviy barkamolligini ta'minlashda muhim omillardan biri hisoblanadi.

Tarbiya jarayonida ota-onalar ko'pincha rag'batlantirish va tanbeh berish usullaridan foydalanadilar. Biroq ushbu usullar o'rtasidagi muvozanat buzilganda tarbiya samaradorligi pasayadi. Farzandning har bir kichik yutug'ini e'tiborsiz qoldirish yoki aksincha, uni haddan tashqari maqtash shaxs rivojiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Pedagogik nuqtai nazardan rag'bat bolaning ichki motivatsiyasini kuchaytirishi, tanqid esa shaxsiyatiga emas, uning xatti-harakatiga qaratilishi kerak. Ota-onalar bolaning xatolarini muhokama qilayotganda uni kamsitish yoki boshqalar bilan taqqoslashdan voz kechishlari zarur. Chunki konstruktiv tanqid bolaning kamchiliklarini anglashiga yordam bersa, haqorat yoki tahqirlash uning o'ziga bo'lgan ishonchini pasaytiradi. Rag'bat va tanqidning oqilona uyg'unligi esa farzandda o'zini baholash, o'z ustida ishlash va yangi yutuqlarga intilish motivatsiyasini shakllantiradi.

Ota-onaning asosiy vazifalaridan biri farzandni kelajakdagi mustaqil hayotga tayyorlashdan iborat. Bu jarayon faqat bilim berish yoki kasb tanlash bilan cheklanmaydi. Farzandni moliyaviy savodxonlikka o'rgatish, vaqtni boshqarish,

muammolarni hal qilish, odamlar bilan samarali muloqot qilish, sog'lom turmush tarziga rioya etish va hayotiy qarorlarni mustaqil qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirish ham tarbiyaning muhim yo'nalishlaridandir. Ota-onalar farzandni har qanday qiyinchilikdan himoya qilish o'rniga, uni muammolarni mustaqil hal etishga bosqichma-bosqich o'rgatishlari lozim. Chunki hayotda muvaffaqiyat qozonadigan shaxslar nafaqat bilimli, balki mas'uliyatli, moslashuvchan, tashabbuskor va qiyinchiliklarga bardosh bera oladigan insonlar hisoblanadi. Aynan oilada berilgan bunday hayotiy ko'nikmalar farzandning kelajakdagi ijtimoiy va kasbiy faoliyatida mustahkam poydevor bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, farzand tarbiyasida ota-onaning o'zni beqiyos bo'lib, oilada yaratilgan sog'lom ma'naviy va psixologik muhit bolaning har tomonlama barkamol shaxs bo'lib voyaga yetishida muhim ahamiyat kasb etadi. Farzandning axloqiy fazilatlarini, mas'uliyatini, bilimga intilishi va hayotga bo'lgan munosabati, avvalo, oilada shakllanadi. Shu sababli ota-onaning shaxsiy namunasi, mehr-muhabbati va tarbiyaga mas'uliyat bilan yondashuvi samarali tarbiyaning asosiy omillaridan hisoblanadi.

Bugungi kunda farzand tarbiyasida oila, ta'lim muassasalari va jamiyatning o'zaro hamkorligini mustahkamlash, ota-onalarning pedagogik madaniyatini yuksaltirish hamda bolalarni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash muhim vazifalardan biridir. Zero, oilada berilgan to'g'ri tarbiya barkamol avlodni voyaga yetkazish va jamiyat taraqqiyotini ta'minlashning mustahkam poydevori hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimova V.M. Oila psixologiyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2008. – 152 b.
2. G'oziyev E.G'. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2010. – 544 b.
3. Nishonova Z.T., Alimuhamedov S.A., Xasanboyeva O.U. Pedagogika tarixi. – Toshkent: O'qituvchi, 2011. – 312 b.
4. Hasanboyeva O.U., To'raqulov X.A., Haydarov M., Hasanboyev J. Pedagogika. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2011. – 512 b.
5. Mavlonova R., Rahmonqulova N., Matnazarova K., Shirinov M. Pedagogika nazariyasi va tarixi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2010. – 464 b.
6. Ishmuhammedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Iste'dod, 2008. – 180 b.
7. Musurmonova O. Oila ma'naviyati – milliy g'urur. – Toshkent: O'qituvchi, 2000. – 192 b.
8. Musurmonova O. Oila pedagogikasi. – Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi, 2019. – 304 b.

